

Heyet, 998 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Diyâr-i Bekr ve 'Arab ve Zü'l-Kâdiriyye Defteri (937/1530) I Âmid, Mardin, Sincar, Musul 'Arabkîr, Ergani, Çirmük, Siverek, Kiğı, Çemişkezek, Harput, Ruha, 'Ana-Hit ve Deyr-Rahbe Livâları ile Hıs-ni Keyf ve Si'ird Kazâları <Dizin ve Tıpkıbasım>, Ankara 1998, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 39, Defter-i Hâkânî Dizisi: IV, ISBN : 975-19-2146-5.

Vehbî GÜNAY

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı bünyesinde muhafaza edilmekte olan Osmanlı arşiv evrakı arasında bulunan defterlerden Tapu Tahrîr Defterleri veya Defter-i Hâkânîleri Yayın Projesi dâhilinde yeni bir defter daha yayınlamıştır. Bilindiği üzere bu seri içerisinde yer alan Bâb-ı Âsâfi Defterhâne-i Âmire Kalemî defterlerinden Anadolu Eyaleti'ne ait iki, Karaman ve Rum Eyaletleri'ne ait bir olmak üzere üç tahrîr defteri beş cilt hâlinde daha önce neşredilmişti¹.

Yayımlanan ve yayımlanması düşünülen bu defterler arasında yer alan altı defter genel özellikleri açısından diğer tahrîr defterlerinden farklılıklar arz etmektedir. Kanunî'nin ilk yıllarına ait tahrîr kayıtlarını ihtiva eden TD 438 (Anadolu Eyaleti I), TD 166 (Anadolu Eyaleti II), TD 387 (Karaman ve Rum Eyaletleri), TD 998 (Diyarbakır, Arab, Zulkadriye Eyaletleri), TD 167 (Rumeli Eyaleti I) ve TD 370 (Rumeli Eyaleti II) numaralı defterler 937/1530 tarihinde hazırlanmış, başka bir örneği de tespit edilememiştir. Mufassal ve icmâl defterlerden farklılıkları dolayısıyla muhâsebe-icmâl veya mufassal-icmâl olarak adlandırılan bu defterler, 1520-1530 tarihleri arasında tahrîri yapılan bütün Osmanlı memleketlerinin tahrîr sonuçlarını vermektedir. İdarî açıdan ise genellikle sancak esasına göre tutulan mufassal ve icmâl defterlerden eyâlet esasına tutulmuş olmaları yönüyle ayrılan bu seri, Osmanlı Devleti'nin bütün ana kaynaklarını göstermesi bakımında da kıymetlidir.

Yayımlanmış olan bu defterde Önsöz (s. V-VI), Sunuş (s. VII-VIII), Kısaltmalar (s. IX), Transkripsiyon Alfabeti (s. XI), İçindekiler (s. XIII-XIV) ve Giriş (s. 1-2)'in

¹ 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) I Kütahya, Kara-hisâr-ı Sâhib, Sultan-önü, Hamîd ve Ankara Livâları <Dizin ve Tıpkıbasım>, Ankara 1993; 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) Hudavendigâr, Biga, Karesi, Saruhân, Aydın, Menteşe, Teke ve Alâiye Livâları <Dizin ve Tıpkıbasım>, Ankara 1995; 387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) I Konya, Bey-şehri, Ak-şehir, Larende, Ak-saray, Niğde, Kayseriyye ve İç-il Livâları <Dizin ve Tıpkıbasım>, Ankara 1996; 387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II Amasya, Çorumlu, Sivas-Tokat, Sonisa-Niksar, Kara-hisâr-i Şarkî, Canik, Trabzon, Kemah, Bayburd, Malatya, Gerger-Kahta ve Divriği-Darendelivâları <Dizin ve Tıpkıbasım>, Ankara 1997.

Kitap Tanıtımı

ardından Yayınlanan Livâlara Ait Tahrîr Defterleri (s. 3-12) kısmında dizin yapılırken yararlanılan defterler ve yayınlanan livâ ve kazâlara ait tahrîr defterlerinin buldukları arşiv, tasnif numarası, sayfa sayısı, çeşidi ve ait olduğu yıl gibi çeşitli bilgiler, daha önceki yayınlarda esas kabul edilen plan çerçevesinde tablo halinde çıkarılmıştır.

Defterde bulunan livâ ve kazâ yekûnlarını gösteren Yekûn Cetvelleri (s. 13-33) ile esas alınan iskân bölgelerine göre hazırlanan kişi, cemâat ve yer adları dizinleri (s. 35-115) bulunmaktadır. Tespit edilebilen yerleşim bölgelerinin haritalar (s. 117-134) üzerinde lokalize edilmesi ise çalışma sahasının coğrafi açıdan dağılımını göstermesi bakımından dikkat çekici ve önemli bir noktadır. Yerleşim bölgelerinin sayfa dağılımı ve yerleri de metnin fihristinden (s. 135-142) takip edilebilmektedir.

Yayına esas olan TD 998 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Diyâr-i Bekr ve 'Arab ve Zü'l-Kâdiriyye Defteri'nin Mardin livâsı ile başladığı, eyâlet merkezi olan Âmid sancağının yer almadığı görülmektedir. Hazırlayanlar bu eksikliği giderebilmek için en yakın tarihli defterlere müracaat ederek H. 947/1540-41 tarihli TD 200 numaralı mufassal defterden Âmid merkez ve vakıflarına ait bilgilere yer vermişlerdir. Aynı şekilde H. 932/1525-26 tarihli TD 134 numaralı icmal defterinden de sancağın geneline ait timarlarla ilgili veriler alınmış ve tıpkı basımları ile birlikte sunulmuştur.

İki cilt halinde yayınlanması planlanan ve birinci cildi yayınlanan TD 998 numaralı tahrîr defterinin bu cildinde yer alan Diyarbakır Eyaleti'nin Âmid, Mardin, Sincar, Musul, 'Arabkir, Ergani, Çirmük, Siverek, Kiğı, Çemişkezek, Harpurt, Ruha, 'Ana-Hit ve Deyr-Rahbe sancakları ile Hısn-ı Keyf ve Si'ird kazâları olmak üzere 1530 yılında 14 sancak ve 2 müstakil kazâdan oluştuğu tespit edilmektedir.

XVI. yüzyılın ilk yarısında, Osmanlı Devleti'nin genelindeki durumu özet olarak yansıtan bu defterlerin tıpkıbasımları ile birlikte yayınlanması hiç şüphesiz araştırmacılar için bir bütünün parçalarını bir arada görerek değerlendirme imkânı sağlayacaktır. Ayrıca bu defterlerin hepsinden fotokopi olarak yararlanması mümkün olmayan araştırmacılara ve diğer ilgililere büyük kolaylık getirecektir. Temennimiz klâsik dönem Osmanlı tarihinin temel taşlarından olan bu çeşit defter neşirlerinin artmasıdır.